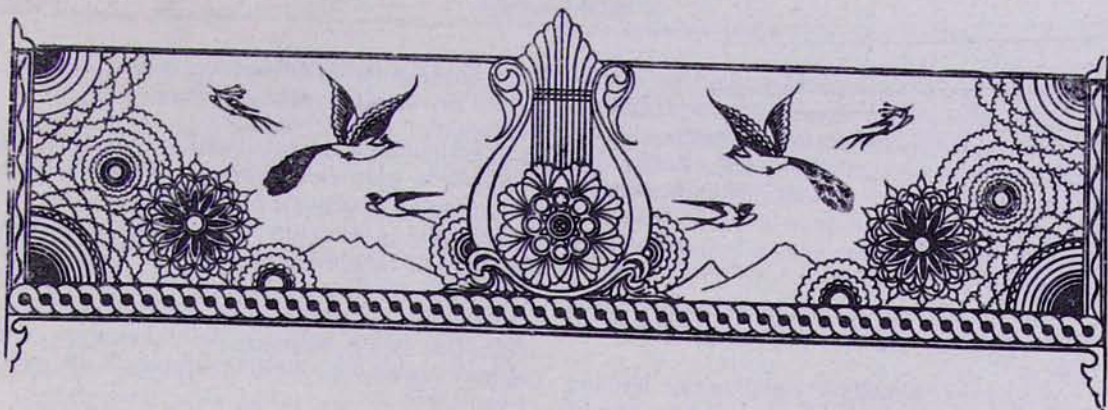

Գ. Ա. ՀԱԿՈԲՅԱՆ

ՆԵՐՍԵՍ ԸՆՈՐՀԱԼԻՆ ԵՎ ՀԱՅՈՑ ՀՈԳԵՎՈՐ ԵՐԳԵՐԸ

Մեծ է Ներսես Ընորհալին նաև հոգևոր երգերի բնագավառում: Մեր շարականների բազմաթիվ հեղինակների մեջ ամենաբարձր գագաթին է: Հայկական բազմատեսակ շարականներից հարյուրից ավելի պատկանում է նրա գրչին: Անկարելի է պատկերացնել մեր հոգևոր երգի գանձարանը՝ Ծարակնոցը, առանց Ընորհալու: Առանց Ընորհալու շարականների վերլուծման նրա բանաստեղծական պատկերը թերի կլիներ:

Պրոֆ. Մ. Աբեղյանը այսպես է բնորոշում դրանք. «Ավելի կարևոր են Ընորհալու բազմաթիվ հոգևոր երգերը... Դրանց մեջ կան և շատ գեղեցիկները և այնպիսիները, որ մի ժամանակ սիրված և ժողովրդականացած են եղել»¹:

Երկու հիմնական և հավաստի պատմական աղբյուր կա, թե ինչ շարականներ է գրել Ընորհալին: Այդ աղբյուրներից մեկը Կիրակոս Գանձակեցին է, որը Ընորհալու գիտության և համբավի մասին խոսելիս, միաժամանակ հայտնում է, թե նա ո՞ր կանոնի ո՞ր շարականներն է գրել²:

Երկրորդ տեղեկությունը տալիս է հին Ծարակնոցի առաջաբանը³:

Ընորհալուն պատկանող շարականների վերաբերյալ որոշ տեղեկություններ են հա-

ղորդում նաև հ. Գաբրիել Ավետիքյանի «Բացատրություն շարականաց» և Սահակ վարդապետ Ամատունու «Հին և նոր պարականոն կամ անվավեր շարականներ» ուսումնասիրությունները:

Արժեքավոր ու նոր տվյալներով հարուստ են Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանում եղած Ընորհալու շարականների (№№ 1553, 5274, 3484, 1558, 8084, 6987, 9053, 424, 3438, 370, 1576, 1577, 1585, 1589, 2179, 824, 2961) բազմաթիվ ձեռագրերը:

Մեր հոգևոր երգերի ժողովածուի՝ Ծարակնոցի մեջ Ներսես Ընորհալին իրոք ամենաբեղմնավոր և ամենամեծ հեղինակն է:

Ն. Ընորհալու բազմաթիվ և բազմաբնույթ շարականները կարելի է խմբավորել այսպես՝

Ա. Տերունական տոներին նվիրված շարականներ.

Բ. Վկայաբանական և դավանաբանական շարականներ.

Գ. Կանոններից դուրս երգեր.

Դ. Ազգային թեմաներով գրված.

Ե. Հայրենասիրական շարականներ:

Ա. ՏԵՐՈՒՆԱԿԱՆ ՏՈՆԵՐԻՆ ՆՎԻՐՎԱԾ ԾԱՐԱԿԱՆՆԵՐ

Այս խմբում մեծ տեղ են գրավում Մեծ պահքի կիրակիներին երգվող «Աղուհացից» կոչվող շարականները:

Մեծ պահքի երկրորդ կիրակիի օրհնության հիմնական իմաստը պահեցողությունն է: Երրորդ կիրակիի օրհնության մեջ Ընորհալին գեղարվեստորեն վերարտադրում է

¹ Մանուկ Աբեղյան, Երկեր, Երևան, 1970 թ., հատ. Դ, էջ 111:

² Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմություն Հայոց, Երևան, 1961, էջ 119:

³ «Ձայնաբաղ Ծարական», Էջմիածին, 1833, Առաջաբան, էջ 3 (մեջբերված բոլոր շարականները այս աղբյուրից են):

Անատակ որդու առակը: Այստեղ մա մեղավոր մարդկությունը նմանեցրել է Անատակ որդուն, որը զոջում է, վերադառնալով իր հայրական տունը՝ դարձի է գալիս և ներումն խնդրում: Ըստ շարականի՝ Ադամի մեղանշելու հետևանքով մարդը նման է Անատակ որդուն, որը նույնպես պետք է դարձի գա և զոջա:

Չորրորդ կիրակի օրվա շարականներում էլ տիրապետողը զոջման և ապաշխարելու ոգին է:

Հիմադեբորդ կիրակիի օրհնության հիմնական միտքը դատալորի առակն է, որտեղ հորդորվում է լինել արդարադատ և անաշատ:

Աղոթագից կանոնների մեջ աչքի են ընկնում Մեծացուցեների պատկերները, որոնցից շատերը կրում են Նարեկացու «Ծննդեան» տաղերի ազդեցությունը⁴:

Ավագ շաբաթին նվիրված շարականների մեջ լավագույնը «Այսօր անձառն» է: Սա հոգեշունչ մի գեղեցիկ քերթված է, որտեղ Ծնորհալին նկարագրում է Վերջին ընթրիքի, և Քրիստոսի չարչարանաց հետ կապված դեպքերը:

Մի քանի շարականներ էլ նվիրված են Հարության տոնին, շարականներ, որոնցում աչքի են ընկնում բանաստեղծի ուրախ զգացմունքները և զվարթ ոճը:

Հարության կանոններում Ծնորհալուն են պատկանում նաև «Նորոգեալ կղզիք» և «Յարեալ Տէրն ի գերեզմանէն» վերնագրերով շարականները:

Վարդավաթի առաջին օրվա շարականը վերագրվում է Մովսես Քերթոյին: Մնացած երկու օրվա «պատկերը» գրել է Ծնորհալին: Ուրախ զգացումներով ու աշխույժ տոնելով են գրված երկրորդ օրվա Մեծացուցեն, Ողորմեան և Մանկունքը: Բանաստեղծը լրջված է ուրախությամբ. նա ուզում է, որ իր զգացմունքներին հաղորդակից դառնան երկինքն ու երկիրը. ամբողջ տիեզերքը, հատկապես այն լեռները, որտեղ կատարվել է Տիրոջ պայծառակերպությունը: Սուրբ և խորհրդավոր են Սինա, Թաբոր ու Հերմոն սարերը, ասում է երգը, որոնք կապված են իրենց պատմությամբ Աստուծո, Մովսեսի և Հիսուսի հետ⁵:

Իր գեղեցկությամբ ու պատկերներով աչքի է ընկնում երկրորդ օրվա «Տէր յերկնից» շարականը, իսկ երրորդ օրվա կանոնի մեջ՝ Մանկունքը: Այստեղ ևս հորդորում են բանաստեղծի զգացումները: Դարձյալ ցնծություն է Թաբոր սարի վրա, բոլոր լեռներն են այսօր ցնծում ու պարում:

Լերինք ամենայն այսօր ցնծան՝
Ընդ ելանել քո Տէր ի Թաբոր⁶:

Այս կանոնի շարականները գրված են սահուն ու գեղեցիկ լեզվով և համեմատաբար բարձր տաղաչափությամբ:

Ինչպես Հոգեգալստյան, Վարդավաթի, այնպես էլ Վերափոխման տոնը մինչև 12-րդ դարը միայն մի օր էր տոնվում: Ծնորհալին սահմանեց Վերափոխման իննօրյա տոն, որից 6-ը՝ պատ, իսկ 3-ը՝ հանդիսավոր տոներ, և գրեց այդ տոնին նվիրված մի քանի շարական:

Աստվածածնի վերափոխմանը Ծնորհալին ընծայել է նաև երկու գեղեցիկ տաղ, որոնք իրենց բովանդակությամբ շատ նման են այս երկու օրվա կանոնների շարականներին:

Բ. ՎԿԱՅԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՎ
ԴԱՎԱՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԾԱՐԱԿԱՆՆԵՐ

Ն. Ծնորհալու վկայաբանական շարականները թվով երեք են՝ նվիրված ա. Սարգսին, ա. Գևորգին և Սեբաստիայի քառասուն մանկանց: Առաջին և երկրորդ շարականները. Ծնորհալին գրել է ասորական աղբյուրներից վերցված նյութերի հիման վրա՝ հաղթացի վարդապետների խնդրանքով: Իսկ վերջինը՝ քառասուն մանկանց շարականը, վերցված է վկայաբանական տրվյալներից:

11—12-րդ դարերում Սև լեռների փեշերում կային նաև ասորի ու հույն վանականներ: Ասորական մենաստաններից մեկում կար ա. Սարգսի վկայաբանությունը՝ ասորերեն լեզվով: Սանահնեցի Գևորգ վարդապետի խնդրանքով Ներսես Ծնորհալին վերցրեց այդ վկայաբանությունը, թարգմանեց հայերենի և երգահյուսեց ա. Սարգսին նվիրված «Ամենասուրբ Երրորդություն» անունով հայտնի «օրհնությունը»:

Շարականի նյութը ա. Սարգսի և նրա որդի Մարտիրոսի վարքի ու նահատակության պատմությունն է:

Այս կարգի, բայց պարականոն երկու շարական էլ Ծնորհալին նվիրել է ա. Գևորգին: Սրանցից մեկն է «Այսօր տօնե՛ եկեղեցի» օրհնությունը, որը շատ նման է մարտիրոսաց կարգի շարականներին:

Գևորգ զորավարի ամբողջ կանոնը Փոքր Վկայասեր կաթողիկոսի գրածն է: Իսկ այն օրհնությունը, որը գրել է Ծնորհալին, բաղկացած է 10 տնից, ծալաճուն է և կազմում է «Քաջամարտիկ» բառը:

Ինչ ձևով ու ոճով Գրիգորիս կաթողիկոսը իր գրած շարականների մեջ հանդես է բե-

⁴ «Շաբաթական», էջ 185:

⁵ Ամր, էջ 878:

⁶ Ամր, էջ 877:

րում Գևորգի արիությունը, ազգասիրությունը և նահատակությունը, նույն բառ ու բանով այս ամենը պատկերացնում է Ն. Ծնորհալին իր հայտնի «Քաջամարտիկ» օրհնության մեջ:

Իսկ «Այսօր անյաղթելի» օրհնության մեջ փառաբանվում են Սեբաստիայում նահատակված քառասուն անմեղ մանուկները: Հայ եկեղեցին ամեն տարի տոնում է «Քառասնից» հիշատակը: Այս փոքրիկ շարականում տրված է Սեբաստիայի լճի ստույգների վրա ընկած անմեղ մանուկների նահատակության պատմությունը:

Մեր հին գրականության մեջ դավանաբանական արձակ և չափածո գործերն առանձնապես երևան են գալիս և զարգանում Քաղկեդոնի ժողովից հետո: Հետագայում գրականության այս տեսակը հասել է իր զագաթնակետին Ներսես Ծնորհալու օրով: Ծնորհալու Հայրապետաց և Հոգեգալստյան կանոնների շարականներից գրեթե բոլորը այդ տրամադրությամբ են գրված: Բացի այդ կանոններից դավանաբանական շատ տողեր ու տներ էլ նա ունի «Այսօր անճառ», «Աստուած Ամեղ», «Նորաստեղծեալ», «Որդոցն Որոտման», «Առաւօտ լուսոյ», «Արևագալի» ու այլ երգերում:

Հայրապետաց կանոնի բոլոր շարականների, առանձնապես Մանկունքի մեջ, Ծնորհալին երգում է տիեզերական երեք ժողովները. Նիկիո՝ ընդդեմ Արիոսի. Կ. Պոլսի՝ ընդդեմ Մակեդոնի. և Եփեսոսի՝ ընդդեմ Նեստորի:

Գաղափարական բովանդակության տեսակետից Հայրապետաց կանոնի շարականները շատ բնորոշ են: Մրանք մի կողմից լավագույն ապացույց են ալն պաշարի, որ դարերի ընթացքում հայ ժողովուրդը մղել է քաղեկորոնականության դեմ, իսկ մյուս կողմից էլ ցույց են տալիս, թե ինչպես Ծնորհալին, իր ամբողջ կյանքի ընթացքում, թե՛ գործնականապես և թե՛ բազմաթիվ արձակ ու չափածո գործերով հետևողականորեն պաշարել է Քաղկեդոնի որոշումների դեմ:

Հոգեգալստյան տոնն էլ 4—12-րդ դարերում տոնվել է միայն մի օր: Ներսես Ծնորհալին այդ տոնը նույնպես ճոխացրեց, դարձրեց 8 օր:

Հոգեգալստյան Բ, Գ, Դ, Ե օրերի կանոնները գրել է Ն. Ծնորհալին, որոնք նույնպես դավանաբանական բնույթ են կրում:

Գ. ԿԱՆՈՆՆԵՐԻՑ ԴՈՒՐՄ ԵՂԱԾ
ԾԱՐԱՅԱՆ-ԵՐԳԵՐ

«Երգ» կոչած մի բանի շարականներ թեպետ կանոնների մեջ չեն մտնում, բայց ժամակարգության մեջ կան և երգվում են: Դր-

րանք հետևյալներն են՝ «Երգ վեցօրեայ արարչութեան», «Նորաստեղծեալ», «Արարիչ և մարդաւեր», «Նայեաց սիրով», «Ի քէն հայցեմ», «Առաւօտ լուսոյ» և «Աշխարհ ամենայն» երգերը:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍԹ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԳԵՄԻԱ
Մ. ՍՐԵՏԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՏԵՐՆԱԿՆ

Գ. ԶԱԿՈՐԾԱՆ

ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍԹ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԳԵՄԻԱՅԻ ՀՐԱՏԱՐԱԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1964

«Նորաստեղծեալ»-ի մեջ երգվում է առաջին օրվա արարչագործության մասին, երբ ստեղծվել են երկինքը, երկիրը և լուսը: Այստեղ աչքի են ընկնում բանաստեղծի զգացմունքի ու մտքի ներդաշնակությունը, մեղմ ու գեղեցիկ ոճը, երգի երաժշտականությունն ու հատկապես տաղաչափությունը: Չկան միապաղաղ, տաղտկալի կրկնություններն ու միօրինակությունները: Բացի այդ, Ծնորհալին վարպետորեն կարողացել է համադրել արարչագործության և դավանաբանական մտքերը, որոնք դրսևորել է գեղարվեստորեն, պարզ ու ջերմ: Տաղաչափության տեսակետից էլ երգը արժեքավոր է նրանով, որ միահանգ չէ, այլ ամեն մի տոն ունի իր հատուկ համար:

«Նորաստեղծեալ»-ը Ներսես Ծնորհալու երգերից լավագույնն է: «Արարչական» երգը բաղկացած է վեց երգից, ամեն մի երգը նվիրված շաբաթվա մի օրվան:

Այս երգը գրված է պարզ ու պատկերավոր, ըստ որում գերակշռող տեղը բռնում է քնարական տարրը:

«Արարիչ և մարդասեր» անհնչեղոց երգը բաղկացած է տասներկու տնից: Այստեղ բանաստեղծը նկարագրել է վերջին դատասանի պատկերը:

ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐԱԼԻ

3 *Յաղագս երգի և պարոդիայի նորա*
անհնչեղներ
Ողբ եղբայր

«ԱՄՈՍՏԱՆ ԿՐԻՍՏՈՐԱԿՈՂՈՐՈՐ, ԵՐԵՎԱՆ, 1968

Հրապարակի քննում զարդարված առագաստի ետևում բազմաձև է դատավորը՝ Հիսուսը: Փշում է զարբիեղյալ փողը. բացվում է վարագույրը. բոլոր սրբերը հավաքվում են այստեղ. արդարների դասը ուրախանում է. իսկ մեղավորները աղաչում, թախանձում են:

Ըստ երգի՝ երբ զարբիեղյալ փողը հնչե, սուրբ խաչի ճառագայթները շլացուցիչ լույսով կծագեն արևելքից: Գալիս են հրեշտակներն ու հրեշտակապետները: Սուրբ սեղանի առաջ մարում է հավիտենական տանջող կրակը. խավարը հալածվում է, իսկ մեղավորները ուրախանում են, որովհետև ներվում են:

...Առաջի սուրբ սեղանոյն
Հուր շիջանի, խաար մերժի:
Տրտմեալ հոգիքն ուրախանան՝
Զի թողութիւն մեղաց յինի...⁷:

«Նայեաց սիրով» և «Ի քէն հայցեմք» երգերը Մեծ պահքի «երեկոյեան ժամու» համար են գրված:

Առաջինում երեկոյան ժամավորը օրվա աշխատանքից հետո փառաբանում է գթած

Հորը, գիշերվա խաղաղություն խնդրում, որ երկնի հրեշտակները պահապան լինեն իրենց և փրկեն խավարի մեջ շրջող դևերից: Ըստ այս՝ «խաղաղական» կոչված երգի՝ ցերեկն ստեղծված է աշխատանքի ու գործի, իսկ գիշերը՝ հանգստի ու քնելու համար: Սակայն բանաստեղծը խնդրում է Տիրոջից, որ մարդը գիշերը միայն մարմնի աչքերով քնի, իսկ հոգու աչքերով մնա արթուն:

...Որ արարեր զտի գործոյ,
Եւ զգիշեր ի հանգիստ քնոյ.
Տուր ի անջել աչաց մարմնոյ՝
Արթուն լինել մեզ ըստ հոգոյ⁸:

Մյուս «խաղաղական» երգի՝ «Ի քէն հայցեմք»-ի մեջ Շնորհալին նույնպես իր խոսքն ուղղում է երկինք ու խնդրում Տիրոջից մխիթարություն և ուրախություն:

Ի քէն հայցեմք Հայր գթութեանց՝
Եւ Աստուած մխիթարութեանց.
Ի տխրական գիշերային մերձեալ ժամու՝
Մխիթարեա զմեզ ի տրտմութեանց մեղաց՝
Եւ շնորհեա զուրախութիւն գործովք արդարութեան...⁹:

Ժողովրդի կողմից ավելի սիրված ու տարածված են «Առաւօտ լուսոյ» և «Աշխարհ ամենայն» երգերը՝ իրենց պարզության ու գեղեցկության պատճառով:

«Առաւօտ լուսոյ» երգի սկզբում Շնորհալին երկնային Հորն համարում է «Լույսի առավոտ» և խնդրում է, որ այդ Արդար Արեգակի լույսը ծագի և իր վրա:

Առաւօտ լուսոյ՝
Արեգակն արդար՝
Առ իս լոյս ծագեալ¹⁰:

Ըստ Շնորհալու անսպառ են երկնի գանձերն ու ողորմությունը: Նա ուզում է, որ այդ գանձերից իրեն էլ բաժին հասնի: Իր խրճիթները ներկայացնելուց հետո, բանաստեղծն այս անգամ էլ դիմում է Հիսուսին և խնդրում հավատ, հույս, սեր:

Հաստեա հաւատով,
Հաստաւեա լուսով,
Հիմնեցո՛ սիրով¹¹:

Իր ձևով ու արվեստով «Աշխարհ ամենայն»-ը շատ նման է «Առաւօտ լուսոյ» եր-

⁸ Աճ, էջ 478:

⁹ Աճ, էջ 477:

¹⁰ «Ժամագիրք», 1882, էջմիածին, էջ 7:

¹¹ Աճ, էջ 7:

⁷ Աճ, էջ 558:

գին: Այստեղ բանաստեղծը ներկայացնում է իր բոլոր հանցանքները, որոնք գործել է մոլորվելով, դուրս գալով ճիշտ ճանապարհից: Նա բողոքում է ինքն իր դեմ և կոչ անում ամբողջ աշխարհին, որ իրեն վշտակից դառնա և ողբա: Երգի մեջ երևում է Գրիգոր Նարեկացու ազդեցությունը: Ինչպես «Ողբերգության մատյանում» Նարեկացին, այնպես էլ այստեղ Ծնորհալին, — իհարկե ավելի զուսպ ու չափավոր, — դիմում է ինքնաձադկման, ինքնախարազանման ձևերին և մեղքի ծանրության տակ հառաչում է.

Գող եղէ մեղաց՝
Գտող կորստեան.
Գուք ինձ փորեցի:
Դաւեցի զանձն իմ,
Դաւանանցի.
Դարան գործեցի¹²:

Եթե «Առաօտ լուսոյ» երգի մեջ մեղքի նկարագրի կողքին միշտ առկա է հույսը, խնդիրքն ու սպասելիքը, ապա «Աշխարհ ամենայնի» մեջ խնդիրք կամ հույս չկա: Այստեղ հեղինակը անընդհատ տանջվում ու տոչորվում է և այդ դրությունից նա ոչ մի ելք չի գտնում.

Չարաչար վշտօք
Չարչարի անձն իմ,
Չունիմ դադարումն...
Ջեռնում հրով մեղաց...¹³:

Երկու երգն էլ ունեն պարզ ու պատկերավոր լեզու: Դարձվածքները շատ մոտ են ժողովրդական ոճին և հարազատ: Հետաքրքիր են պատկերները, փոխաբերություններն ու այլաբանությունները: Եթե համեմատենք այս երկու երգերի արվեստը, անշուշտ «Առաօտ լուսոյն» գրված է ավելի բարձր արվեստով ու լավատեսությամբ, քան «Աշխարհ ամենայնի»:

Դ. ԱԶԳԱՅԻՆ ԹԵՄԱՆԵՐՈՎ ԾԱՐԱԿԱՆՆԵՐ

Ծարականների այս խմբի նյութը վերցրված է հայ ժողովրդի պատմությունից և իրական կյանքից: Այդպիսի շարականներից են՝ «Յիշեցուք», «Ջարթիք փառք իմ», Տըրդատ թագավորին, Աշխենին և Խոսրով դուխսին նվիրվածները և Արևազալի երգերը:

«Յիշեցուք» և «Ջարթիք» երգերը Ծնորհալին հորինել է Հռոմկլայի բերդի պահապան զինվորների համար, որպեսզի այլազ-

գի «վայրապար» երգերի փոխարեն հայ զինվորները երգեն հայերեն¹⁴:

«Յիշեցուք» և «Ջարթիք» երգերը ունեն նաև հայրենասիրական նշանակություն: Բերդի պահապան զինվորների համար գրված այդ երգերը եկեղեցու հայրերը վերցրել և մտցրել են գիշերային ժամերգության մեջ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՍՀ ԳԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ի ԽՈՐՀԱՆՈՒ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՏԵՐՆԱԿ

ՆԵՐՍԷՍ ԸՆՈՐՀԱՎԻ

ՈՐԲ ԵԴԵՍԻՈՅ

Բնական ընագիր, բնական
րական դիտողություններ,
Ծանոթագրություններ
ՄԱՆԻԿ ՄԿՏՁՅԱՆԻ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՍՀ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1978

Կես գիշերին, երբ աշխարհը խոր քնի մեջ է, Ծնորհալին դեռ արթուն է: Նա մտածում է իր ժողովրդի դրությունը բարելավելու և նրա հոգևոր կյանքն ու մշակույթը պահպանելու մասին: Իսկ արշալույսին նա, որպես կոչնակ, ձայն է տալիս հայ մարդկանց՝ «Ջարթիք, փառք իմ զարթիք»...:

Ջերմ զգացմունքով գրված այս բանաստեղծությունը բաղկացած է 10 տնից, ամեն տունը՝ երկու տող: Բոլոր տներն էլ սկսվում են «Ջարթիք» բառով, որով կոչ է անում Ծնորհալին բոլորին.

¹² Ամր, էջ 6:

¹³ Ամր, էջ 7:

¹⁴ Կիրակոս Գանձակեցի, անդ, էջ 120:

Զարթիք, նոր ժողովուրդք,
Նոր երգս առեալ նորագողին ալելուիա¹⁵:

Տրդատին ընծայված շարականներից մեկը «Որ գերագոյն» կոչված Մանկունքն է, իսկ մյուսը՝ «Որ անիմանալի» վերնագրով պարականոն Հարցը:

Բնորոշ է «Տէր-լերկնից» փոքրիկ պարականոն շարականը, որտեղ բանաստեղծը երգի առարկա է դարձնում թագուհի Աշխենին և թագավորի քույր Խոսրովդուխտին:

Արդեն շարականի նյութ են դառնում նաև աշխարհիկ կյանքի դեկավարները, որոնք եկեղեցու կյանքում մեծ դեր են կատարել: Ընդհանրապես ոչ միայն առաջին անգամ երգում է հայ իրականությունից ու պատմությունից վերցրած անձեր, այլև Տիրամոր կողքին հոգևոր երգի մեջ տեղ է գտնում հայ կինը: Իսկ Արևագալի երգերն արժանի են հատուկ ուշադրության այն տեսակետից, որ սրանք իրենց էությունը ու արտահայտչական ձևերով տարբերվում են մեր սովորական շարականներից և հանդիսանում են հավանաբար հեռավոր արձագանքն ու արտահայտությունը հայ հեթանոսական շրջանի կրոնական աշխարհայացքի:

Արևագալի շարականներում Ընդհանրապես փառաբանել է Լույսը՝ Քրիստոսին, և կարողացել է Լույսի գովերգումը ներդաշնակել դավանաբանական հարցերի հետ, որոնք դարձել են լուսե օրհներգություններ: Բանաստեղծը բարձր զգացումներով է երգում լուստ Արարչին կամ Անեղանելի, իմանալի Լույսը:

Լոյս, արարիչ լուսոյ առաջին լոյս.

բնակեալդ ի լոյս յանմատոյց...

Լոյս ի լուսոյ ծագումն արեգակն արդար...¹⁶:

Միայն Արևագալի շարականներում չէ, որ Ընդհանրապես երգերը ողողված են լույսով: Նա իր նշանավոր գրեթե բոլոր գործերում էլ երգում է լույս Քրիստոսը, Նրա հետ կապում իր մտքերն ու զգացմունքները:

Ընդհանրապես մեր հոգևոր երգի մեջ ստեղծեց նաև լույսի փառաբանման սքանչելի պատկերներ, որոնք այդ լույսի պես պայծառ փայլում են նրա գրեթե բոլոր աչքի ընկնող մեծ ու փոքր շարականներում:

Ե. ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԸԱՐԱԿԱՆՆԵՐ

Հայ ժողովրդի պատմության մեջ Ավարայրի պատերազմը անմախքաբար հերոսական, պանծալի էջերից մեկն է:

¹⁵ «Ժամագիրք», էջ 5:

¹⁶ «Ծարական», էջ 474:

Այդ հերոսական ճակատամարտի պատմությունը սրտատույ ձևով գրի է առել Եղիշեն՝ իր «Վարդանանց պատմությունը» գրքում:

Սկսած 5-րդ դարից մինչև մեր օրերը. Եղիշեի այս գիրքը միշտ էլ եղել է մեր հետագա պատմագիրների ու գրողների ոգեշնչման առարկան: Ավարայրի ճակատամարտը, մասնավորապես Վարդան Մամիկոնյանի կերպարը թեմաներ են հանդիսացել մեր բազմաթիվ գրողների համար: Այդ պատերազմի հերոսներին նվիրված առաջին բանաստեղծությունները գրել է Ներսես Ընդհանրապես, որոնք հայտնի են «Նորահրաշ պատկար» և «Արիացեալք» վերնագրերով:

Բանաստեղծության առաջին տունը նվիրված է հայոց բանակի զորագլուխ Վարդան Մամիկոնյանին, որն անձնուրաց կերպով, հոգու և իսկական զենքով արիաբար գնում է մահվան դեմ: Իր հերոսական մահով «քաջ նահատակը» վաճում է թշնամուն հայրենի երկրից:

Նորահրաշ պատկար և զօրագլուխ առաքինեաց,

Վառեցար զինու հոգւոյն արիաբար ընդդէմ մահու,

Վարդան, քաջ նահատակ, որ վանեցեր զթշնամին,

Վարդագոյն արեամբդ քո պատկեցեր զեկեղեցի¹⁷:

Նկատելի է, որ Վարդանին նվիրված առաջին տան մեջ Ընդհանրապես գեղեցիկ կերպով հաճախակի գործածում է հերոսի անվան առաջին տառ՝ «Վ» բաղաձայնով սկսվող արտահայտությունները, որոնք ավելի վառ են դարձնում պատերազմի ամենանշանավոր հերոսի՝ «Կարմիր Վարդանի» պատկերը:

Պատերազմում երկրորդ գնդի զորագլուխը եղել է Խորեն Խորխոռունին: Բանաստեղծը գեղեցիկ մակդիրներով ցույց է տալիս Ավարայրի և ա՛յս հերոսի՝ Խորենի քաջությունն ու հոգեկան բարեմասնությունները:

Երկնաւոր թագաւորին զինու յաղթեալ պատերազմին,

Խոհական իմաստութեամբ. խոհեմացեալ անճառապէս.

Խորեն խորհրդական և ծանուցեալ անուն բարի,

Խաչելոյն վկայ եղեալ՝ հեղմամբ արեան պատկեցաւ¹⁸:

¹⁷ Անդ, էջ 482:

¹⁸ Անդ:

Այստեղ էլ Շնորհալին հաճախակի գործածում է Խորենի անվան սկզբնատառ «Խ» բաղաձայնը:

Երրորդ տունը մի ուրիշ նշանավոր հերոսի՝ Արտակի մասին է: Արի Արտակը նույնպես հերոսաբար ընկնում է մարտի դաշտում և ներկվում աղբյուրի մեծ թխտը բոտրագույն արյան մեջ:

Բեհական լուսով լցեալ արիացեալն քաջն
Արտակ,
Թաթաւեաց ի կարմրութիւն բոտրագոյն
բոխեալ աղբերն...¹⁹:

Շարականի մնացած տներում գովերգվում են Ավարայրի հերոսներ Հմայակ Դիմաքսյանը, Տաճատ Գնթունին, Վահան Գնունին, Արսենը, Գարեգին Սրվանձտյանը՝ համապատասխան մակդիրներով ու փառաբանությամբ:

Բանաստեղծության նախավերջին տունը նշանավոր է նրանով, որ այստեղ գովերգվում ու փառաբանվում են բոլոր մարտիկները, որոնք արիաբար ընկել են Ավարայրի դաշտում:

Բամկական խումբ հազարաց և երեսնից
թիւ ընդ վեցից,
Որք ընդ նոսին նահատակեալ արիաբար
պատերազմաւ,
Եւ հեղին զարինս իւրեանց ի նորոգումն
եկեղեցոյ,
Ընդ նոսին պսակելով ի երկնատր հանդիս
առդրէն»:

Այս բանաստեղծության 10 տների գլխադրերից ստացվում է «Ներսէսի երգ» կապակցությունը:

«Նորահրաշ» օրհնություն-շարականի անբաժան մասն է կազմում Շնորհալու գրած «Մանկունքը», «Արիացեալք»-ը:

Բացի Վարդանանց երկու շարականից, Շնորհալին գրել է նաև Ղևոնդյանց քահանաների նահատակությանը նվիրված երգեր, որոնք երգվում են եկեղեցում՝ Ղևոնդյանց տոնի օրը:

Ինչպես Ղևոնդյանց նահատակությունը հանդիսանում է Վարդանանց պատերազմի շարունակությունը, այնպես էլ այս երգերը

իրենց էությունը ու ոգով կազմում են «Նորահրաշ»-ի և «Արիացեալք»-ի անբաժանելի մասը:

Ղևոնդյանց շարականների մեջ բանաստեղծը Հազկերտին համեմատում է անդրնդային վիշապի, անգութ փարավոնի հետ: Նա մոգերի չար խորհուրդներով զազանացել, կատաղել է: Սակայն Ղևոնդյանք, Վարդան Մամիկոնյանի ավանդներին և իրենց հայրենիքին հավատարիմ, «յաշխարօրէն պատերազմի ակոյանի» դեմ չեն ընկնում և հերոսաբար ընդունում են մահը:

Մի ուրիշ լիրիկական շարական-երգի մեջ, որը պատկանում է «Համբարձիների» կարգին, բանաստեղծը հավերժ ներբողներ է ձուլում Ղևոնդյանց հերոսներին և պարծենում նրանց անվամբ:

Երգեմ ձեզ երգս, ըզհրեշտակական ըն-
ձայնս,
Յաւերժս և վայելուչս, մտերիմս և ներբող-
եանս

Ով սուրբ Ղևոնդեանք:
Առաւել պարծիմք ձեօք...²⁰:

Մասնավորելով մեր խոսքը Ավարայրի ճակատամարտում ընկած հայ հերոսներին ու մարտիկներին նվիրված Շնորհալու վերելում հիշված շարականների մասին, պետք է նշել, որ դրանք բոլորը միասին կազմում են ներդաշնակ, գեղեցիկ ու անմահ հայրենասիրական մի երգ: Դ. Դեմիրճյանի բառերով ասած՝ «Դարերի հին երգն է դա՛ Վարդանանց նվիրված: Ահա այդ հավերժանան երգի մեջ են նշմարտորեն ամփոփված Վարդանը և Վարդանանք»:

Ազգային մշակույթի պահպանման և դավանաբանական-գաղափարական պայքարի բնագավառներում, իր ժամանակին, շարականներն ևս եղել են նաև մի տեսակ առանձնահատուկ հոգևոր զենք՝ օտար աշխարհաևանքների ու նրանց գաղափարախոսությունների դեմ պայքարելու համար: Հայկական շարականները կապված են մեր ժողովրդի ոչ միայն կրոնական, այլև հասարակական-քառաքական կյանքի հետ: Այսպես են եղել մեր շարականները, որոնք հեղինակների մեջ Ն. Շնորհալին ամենաբեղմնավոր և ամենապայծառ դեմքն է հանդիսանում:

¹⁹ Անդ:

²⁰ Անդ, էջ 468:

